

12. Maheu M., McMenam J. Telepsychology Best Practices. New York: Oxford University Press Publication, 2012.

M.M. Nazar. Information technologies in distant education as a factor of subject activity development. *Work's purpose is an opening of information technologies role in distant education for development of subject activity. As a result of research the role of information technologies in distant education for development of subject activity is exposed. It is rotined psychological phenomenon of subject activity is determined as a measure of purposefulness display of individual acivity which is aimed at transformation of external (objective) or/ and internal (subjective) reality. In a copula with forming of independence, criticism of perception, intention and abilities for permanent self-training, activity and initiativeness, information educational technologies are connected for condition forming, in which high-efficiency thought and subject activity are formed. Learner is perceived not as passive object of learning, but as an active subject which internalizes knowledge in the process of his/her activity, carries out subject activity, puts and achieves educational goals. Setting of learning aims of students from teacher's side is replaced by their own educational aims determination, construction of individual trajectories and rates of education, depending on own personality features, necessities, advantages and persuasions. Thus, information technologies become not instruments of teachers influence on students for translation of "prepared knowledges", but instruments of opening of their own subject activity, independent intellectual creation, thought. Distant learning and education, foremost in the context of virtual educational environments functioning, are factors of subject activity development of educational process participants. Among technologies assist this development, distant educational courses, internet trainings, webinars, video conferences, on-line discussions in the format of chats and groups in social networks etc. are especially selected.*

Keywords: *Internet, distant education, information technologies, e-learning.*

Отримано: 13.06.2019

УДК 159.02

С.М. Омелянюк

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ОПРЕДМЕТНЕННЯ ВОЄННОЇ ЗАГРОЗИ

С.М. Омелянюк. Теоретико-методологічні засади соціально-психологічного предметнення воєнної загрози. *У статті розкривають теоретико-методологічні засади соціально-психологічного предметнення воєнної загрози. Обґрунтовано актуальність теоретичних підходів, запропонованих гуманістичною й екзистенціальною психологією, а також соціальним неофройдизмом. Насамперед до актуальних належить концепт "пошуку сенсу", який уможливорює адаптацію особистості до екстремальних си-*

туації життєдіяльності. Згідно з результатами дослідження поняття "екстремальна ситуація" не є придатним для точного опису воєнної загрози. Передусім, це пов'язано з тим, що "екстремальна ситуація" є ширшим поняттям, аніж "воєнна загроза". Доведено, що трактування воєнної загрози вимагає опосередковування політико-філософських понять. Відповідно, важливим напрямком соціально-психологічного дослідження є виявлення характеру застосування згаданих понять і їх наявності в рефлексії воєнної загрози. Обґрунтовано, що в демократичних суспільствах завжди функціонує декілька дискурсів воєнної загрози. Така множинність дискурсів притаманна й українському суспільству. Дискурси воєнної загрози співіснують і справляють домінуючий вплив на окремі соціальні групи. Рецепція дискурсів неминуче спричиняє існування когнітивного дисонансу, який набуває найрізноманітніших проявів і форм подолання. Особливістю українського суспільства є його постколоніальний характер, що позначається на функціонуванні дискурсів воєнної загрози. Ця особливість неодмінно має братися до уваги в процесі соціально-психологічного дослідження сприйняття воєнної загрози. Встановлено, що суспільство не завжди затне виявити й адекватно виступити фактор-загрозу. Важливу роль тут відіграють цінності, які поділяються суспільством, та усталені соціально-політичні практики. Водночас, реакції на фактор-загрозу можуть бути як конструктивними, так і деструктивними, що, знову ж таки, залежить од цінностей і ціннісних пріоритетів. Соціально-психологічне дослідження має включати також встановлення об'єктивності загрози, зокрема й воєнної. Це є необхідним задля розрізнення конструктивних і деструктивних реакцій, адже останні можуть мати невротичний характер.

Ключові слова: загроза, екстремальна ситуація, воєнна загроза, безпека, екзистенціальна тривога, невротична тривога, дискурси воєнної загрози.

С.Н. Омелянюк. Теоретико-методологические основы социально-психологического опредмечивания военной угрозы. В статье раскрывают теоретико-методологические основы социально-психологического опредмечивания военной угрозы. Обосновано актуальность теоретических подходов, предложенных гуманистической и экзистенциальной психологией, а также социальным неопрейдизмом. Прежде всего к актуальным принадлежит концепт "поиска смысла", который делает возможной адаптацию личности к экстремальным ситуациям жизнедеятельности. Согласно результатам исследования понятие "экстремальная ситуация" не является пригодным для точного описания военной угрозы. Прежде всего, это связано с тем, что "экстремальная ситуация" является более широким понятием, чем "военная угроза". Доказано, что трактовка военной угрозы требует опосредствования политико-философских понятий. Соответственно, важным направлением социально-психологического исследования является выявление характера применения упомянутых понятий и их наличия в рефлексии военной угрозы. Обосновано, что в демократических обществах всегда функционирует несколько дискурсов военной угрозы. Такая множественность дискурсов присуща и украинскому обществу. Дискурсы военной угрозы сосуществуют и имеют доминирующее влияние на отдельные социальные группы. Восприятие дискурсов неизбежно влечет существование когнитивного диссонанса, который имеет самые разнообразные проявления и формы преодоления. Особенностью украинского общества является

его постколониальний характер, що сказується на функціонуванні дискурсів воєнної загрози. Ця особливість непременно повинна учитися в процесі соціально-психологічного дослідження сприйняття воєнної загрози. Установлено, що суспільство не завжди в стані виявити і адекватно інтерпретувати фактор-загрозу. Важливу роль тут грають цінності, які розділяються суспільством, і устоявшися соціально-політичні практики. В той же час, реакції на фактор-загрозу можуть бути як конструктивними, так і деструктивними, що, знову ж, залежить від цінностей і ціннісних пріоритетів. Соціально-психологічне дослідження повинно включати також встановлення об'єктивності загрози, в частині і воєнної. Це необхідно для розрізнення конструктивних і деструктивних реакцій, оскільки останні можуть мати невротический характер.

Ключеві слова: загроза, екстремальна ситуація, воєнна загроза, безпека, екзистенціальна тривога, невротическа тривога, дискурс воєнної загрози.

Постановка проблеми. Соціально психологія описує, систематизує й узагальнює найрізноманітніші аспекти життєдіяльності суспільства. У полі зору соціальної психології і побутова свідомість, і особливості самосвідомості окремих соціальних груп, і поведінка в екстремальних соціальних умовах, до яких, певною мірою, належить ситуація воєнної загрози. Останній аспект нині є вкрай актуальним для українського суспільства, котре зіткнулося з воєнною агресією з боку Російської Федерації.

Різні напрямки соціальної психології, базовані на окремих теоріях, виробили низку концептуальних поглядів і понять, які уможливають дослідження суспільства в ситуації воєнної загрози. Систематизація цих концептуальних підходів, виявлення специфіки тих чи тих теоретичних поглядів і особливостей вжитку окремих понять є вкрай актуальною для провадження соціально-психологічних досліджень воєнної загрози. Відповідно, об'єкт дослідження, представлений в цій статті, – соціально-психологічні концептуалізації воєнної загрози. Предмет дослідження – система понять, яка описує соціально-психологічне розуміння психічних реакцій і поведінки в умовах зіткнення із загрозами.

Ми акцентуємо увагу на тому, що сприйняття та поведінка в умовах воєнної загрози має свою специфіку, яка відрізняє відповідні соціально-психологічні прояви од феноменології, котра спостерігається в екстремальних ситуаціях загалом. Ця особливість полягає в тому, що воєнна загроза пов'язана із проблематикою політичної психології. Зокрема сприйняття воєнної загрози вимагає її мислення в політичних і філософських поняттях. Тобто важливим аспектом соціально-психологічного пізнання має бути виявлення того, чи усвідомлює суспільство такі поняття як "держава", "суверенітет", міжнародно-правовий контекст поняття "воєнна агресія" тощо. Соціально-психологічне сприйняття воєнної загрози має спе-

цифічну відмінність од сприйняття, скажімо, стихійного лиха, катастрофи, економічної кризи й інших феноменів. Сприйняття воєнної загрози пов'язане не лише з гуманістичним виміром – загибеллю військовослужбовців і мирних мешканців, – а й політико-філософським контекстом, без якого війна перетворюється на суцільний нонсенс. Цей контекст ми розглядаємо як об'єктивний і необхідний атрибут сприйняття воєнної загрози. З погляду гуманістичної психології, зокрема теорії Віктора Франкла, пошук сенсу є необхідним для адаптації та життєдіяльності в будь-яких складних екзистенціальних обставинах. Повною мірою це твердження стосується сприйняття воєнної загрози. Ми припускаємо, що радикальний вододіл проходить між тими людьми, котрі усвідомлюють політико-філософський контекст воєнної загрози, і тими, котрі з тих чи тих причин його відкидають. Перші – це ті, котрі знаходять сенс у життєдіяльності в умовах воєнної загрози; другі – категорично заперечують і можливість сенсу, і сам факт особливості ситуації. І таке розрізнення на основі віднаходження сенсу є вкрай важливим як з теоретичного, так і практичного поглядів.

Поняттєве мислення, як зазначав Лев Виготський, є проявом вищих психічних функцій. А звідси випливає, що поняттєве мислення, зокрема мислення в політико-філософських поняттях, є доступним (принаймні потенційно) будь-якій особистості. Відповідно, факт ігнорування політико-філософського контексту воєнної загрози є, радше, не проявом неспроможності завважувати цей контекст, а свідомим чи несвідомим його запереченням, що також є важливою ознакою сприйняття, притаманного окремішій особистості чи соціальній групі. Відповідно, ми доходимо важливого теоретико-методологічного висновку: досліджуючи соціально-психологічні прояви воєнної загрози доцільним є опредметнення того, чи опосередковується в її трактуваннях політико-філософський контекст. На рівні емпіричного дослідження такий контекст може бути виявлений у самозвітах респондентів, офіційних наративах, продукованих державно-політичними інституціями, мас-медійних дискурсах, а також дискурсах соціальних мереж. Ступінь поширеності політико-філософського контексту, його динаміка та якісні характеристики – це є свідчення специфіки соціально-психологічної рефлексії воєнної загрози.

Звернувшись до праць психологів-екзистенціалістів – Віктора Франкла, Ролло Мея, Ірвіна Ялома – до снаги завважити, що пошук сенсу, який є важливим для особистості, котра зіткнулася з невідворотністю смерті, пережила втрату близьких, або ж перебуває в екстремальних умовах, дуже часто набуває філософських конотацій і пов'язаний із трактуванням політичних подій. Скажімо, перебування в нацистському концентраційному таборі, яке пережив й описав Віктор Франкл, спонукало до пошуку сенсу, котрий не міг бути віднайдений без звернення до політич-

ної проблематики. Як пише Франкл, віднайдення сенсу найлегше давалося в'язням-антифашистам, котрі ще до ув'язнення не мали жодних ілюзій щодо нацизму [1]. Водночас, Ірвін Ялом відзначає, що зіткнення зі смертю, питання особистої смертності – це є ті, по суті, філософські запити, котрі актуальні для кожної людини. Поготів, Ялом акцентує увагу на тому, що тема життя та смерті постає іще в ранньому дитинстві. І вся подальша життєдіяльність особистості залежить од того, чи спроможна дитина, коли перед нею постає питання смертності, віднайти ефективні механізми захисту [2]. Таким чином, ми бачимо, що і дослідження здійснені Яломом доводять: пошук відповідей на питання, котрі постають підчас зустрічі з "екзистенціальними даностями", має філософський характер. У свою чергу, Ролло Мей, звертаючись до проблематики генези тривоги, також показує, що тривога є наслідком самої екзистенціальної ситуації. І тільки філософський контекст уможливує розуміння її неминучості та закономірності, а отже й досвід прийняття. У разі ж незалучення до особистісної рефлексії філософського контексту існування тривоги – вироблення адаптаційних механізмів утруднюється. Наслідком цього є переростання онтологічної тривоги в тривогу невротичну [3].

Відтак ми показали, що згідно з дослідженнями, які були здійснені психологами-екзистенціалістами, політичний і загалом філософський контекст рефлексії екстремальних ситуацій є вкрай важливим. Він сприяє пошуку сенсу, виробленню адаптаційних механізмів і віднаходженню нових способів життєдіяльності. Разом із тим, політико-філософський контекст рефлексії, який привертав увагу згаданих авторів, є, радше, бажаним, аніж необхідним. Бо той-таки Франкл відзначав, що й елементарна ненависть і жадання помсти можуть скласти основу виживання в ув'язненні. А ці почуття навряд чи можна назвати глибокими філософськими категоріями. Таким чином, ми акцентуємо увагу на наступному: в екстремальних ситуаціях рефлексія за посередництва політико-філософських понять є бажаною, але не є необхідною.

Особливістю праць Франкла, Ялома та Мея є те, що вони здійснені на основі опредметнення індивідуально-особистісних даних. Тобто вони цілком релевантні в рамках особистісної психології. Разом із тим, не всі висновки й узагальнення особистісної психології можуть бути беззастережно екстрапольовані на феномени соціальної психології.

Соціально-психологічні феномени завжди пов'язані з традиціями та звичаями, на основі яких формуються соціальні групи. Кажучи про суспільство загалом, то формотворчими чинниками, здебільшого, виступають мова, релігія, історичні міфи, зокрема міфи про походження, історична пам'ять тощо. Скажімо, згідно з дослідженнями, здійсненими Валентином Бушанським, особистісна рефлексія розгортається за посередництва та-

ких конструктів Я-образу: "1) образ Я-колись: чисте пригадування ситуацій і відносин, 2) образ Я-початок: міфологічне уявлення про покликання (долю, певну місію чи завдання), 3) образ Я-нині: оцінювання ситуацій і відносин, 4) образ Я-очікуване: прогнозування ситуацій і відносин, за умови, якщо наявні чинники залишаться актуальними, 5) образ Я-належне: уявлення про ситуації та відносини, які оформляться, вразі реалізації уявлення про покликання, тобто, якщо здійсниться міф. Цілком зрозуміло, що всі ці образи мають рефлексивний характер. Усі вони являють собою лише рефлексивні конструкти" [4, с. 114]. Відтак можна бачити, що й на рівні особистісної рефлексії міфологічні конструкти Я-образу мають важливе значення. Ці ж міфологічні конструкти, безперечно, проявляються і на рівні соціальної рефлексії.

Соціальна рефлексія включає низку атрибутів, які виходять за межі буденної свідомості та суто особистісних переживань. Соціальна рефлексія, яка здійснюється особистістю, має тенденцію включати ці феномени до свого поля. У разі ж, коли йдеться про соціальну рефлексію нації загалом, то її предметом неодмінно стають феномени, виражені в політико-філософських поняттях. Насамперед, це поняття "народ", "етнос", "нація", "держава" та "суверенітет". Відповідно, якщо особистісна рефлексія може включати політико-філософські поняття, то здійснення рефлексії соціальної завжди вимагає включення згаданих понять. Звісно, як ми вже зазначили, рефлексія воєнної загрози може відбуватися й без опосередкування політико-філософських понять. Однак виникають великі сумніви щодо істинності висновків, отриманих шляхом такої збідненої соціальної рефлексії, а також щодо причин витіснення чи ігнорування політико-філософських понять.

У дослідженні психологічного часу, здійсненому Віталієм Турбан, виокремлено п'ять рівнів психологічного часу: "Астрономічний час", "Фізіологічний час", "Побутовий час", "Час індивідуальної діяльності", "Соціально-політичний час", "Історичний час народу", "Історичний час людства", "Метафізичний час". "Астрономічний час" визначається як "нульовий рівень сприйняття часу, тобто нейтральний. А "Історичний час народу" й "Історичний час людства" як один – четвертий рівень, – який, однак, має двоїстий характер. Дослідниця звертає увагу на те, що кожен із рівнів сприйняття часу розширює і збагачує картину світу і є включеним до особистісної рефлексії. За міркуваннями дослідниці, представлені рівні психологічного часу корелюють із "онтологічними рівнями", себто сферами життєдіяльності [5, с. 77]. Грунтуючись на зазначених міркуваннях, ми доходимо висновку, що соціальна рефлексія воєнної загрози, оскільки вона є загрозою екзистенціальним цінностям, соціуму та державі, з необхідністю

включає аналогічні рівні. Зокрема, ми вважаємо, що соціальна рефлексія відбувається на таких рівнях:

- 1) побутовому – рівень буденної свідомості;
- 2) індивідуально-соціальному, оскільки воєнна загроза неминуче впливає на професійну діяльність і міжособистісні зв'язки особистості;
- 3) суспільному, оскільки має місце вплив на етнічну та національну ідентичність особистості, а також загально суспільні процеси ідентифікації;
- 4) політичному – вплив на політичні практики та преференції особистості, соціальних груп і суспільства загалом, діяльність державно-політичних інституцій і міжнародні відносини;
- 5) гуманістичному чи антропологічному – вплив на уявлення особистості про людину та людство як таке, а також, за посередництва міжнародної рецепції, на ідентифікаційні процеси, що включають загально-людські цінності;
- 6) релігійному чи метафізичному – вплив на релігійні уявлення чи уявлення метафізичні, коли йдеться про атеїстів.

Оскільки воєнна загроза зачіпає життєдіяльність не просто великої кількості осіб, а й усе суспільство, то цілком слушно стверджувати, що соціальна рефлексія, котра охоплює буття на різних рівнях, має соціально-психологічний характер. Вона неодмінно відобразатиметься в домінантних судженнях, очікуваннях, уявленнях і поведінці. Тож, як ми щойно показали, соціально-психологічна феноменологія воєнної загрози є вкрай складною. Вона позначається на життєдіяльності і кожної особистості окремо, і суспільства загалом, впливаючи на всі онтологічні рівні – від побуту до релігійно-метафізичних уявлень.

Сенс воєнної загрози віднаходиться кожною особистістю персонально, та водночас – він артикулюється державою та суспільством. Відтак інший аспект соціально-психологічного пізнання проблеми – виокремлення артикуляційних практик. Тобто, йдеться про дискурс-дослідження того, як саме державні інститути (президент, парламент, окремі політичні партії тощо) розкривають сенс воєнної загрози в процесі комунікації з суспільством. На нижчому рівні цей-таки сенс розкривається суспільними речниками – журналістами, політологами, блогерами тощо. Особистість, перебуваючи в соціальному полі тяжіє до прийняття офіційних сенсів, або ж тих трактувань, котрі домінують у значущій для неї соціальній групі. Звісно, громадянин країни, яка заткнулася із воєнною загрозою, здатен і самотужки віднайти сенс, стикаючись із воєнною загрозою. Але персональний сенс окремої особистості дуже часто вступає в суперечність із офіційним сенсом, який поширюється державним інститутом, і тими сенсами, котрі артикулюються суспільними речниками. Таким чином, ми завжди маємо справу із множинними дискурсами воєнної загрози і когнітивними дисонансами, які породжуються їх рецепцією.

Особливість демократичного суспільства полягає в тім, що в нім завжди функціонує множинність дискурсів щодо значущих питань. Авторитарні ж суспільства – перебувають у полі тільки офіційного дискурсу, якому протистоїть дискурс маргінально-опозиційний. Звернувшись до безпосереднього українського досвіду, ми можемо бачити, що від початку російської агресії в Україні функціонує декілька дискурсів війни. Ми пропонуємо таку типологію поширених в Україні дискурсів воєнної загрози: 1) офіційний, який, радше, має характеристики риторики, тобто відсторонених і банальних висловлювань; 2) домінантно-офіційний, котрий чітко не артикулюється, а прочитується суспільством шляхом зіставлення офіційної риторики та політичних практик; 3) опозиційно-патріотичний і 4) опозиційно-проросійський. Звісно, представлена типологія є загальною. У кожному із виокремлених дискурсів можна виокремити свої підтипи. Але вже й ця загальна типологія свідчить про те, що українське суспільство перебуває під впливами кількох дискурсів. А це, звісно, істотним чином позначається на виробленні ставлення до воєнної загрози й ідентифікаційних процесах.

Артикуляція сенсу пов'язана і з практикою. Дискурс, який продукується, скажімо, державними інституціями, завжди перебуває в контексті практики. Дискурс або узгоджується з державно-політичною практикою, або ж, знову ж таки, вступає із нею в суперечність. Бо якщо державні речники, артикулюючи необхідність протидіяти воєнній загрозі, водночас не засвідчують дій, котрі відповідають їхнім словам, то ми, знову ж таки, неминуче матимемо справу із когнітивним дисонансом, котрий набуватиме найрізноманітніших проявів і форм подолання.

Безперечно, українська рецепція воєнної загрози з боку Російської Федерації – це вкрай складний випадок, обтяжений постколоніальним синдромом і не тільки. Разом із тим, ми можемо змодельовати загальну типологію дискурсів воєнної загрози в демократичному суспільстві. Задля цього звернімося до концепції Жака Лакана, який показав, що в самосвідомості особистості наявні дві альтернативні інтенції: альтруїстично-ціннісна й егоїстично-інфантильна. Відтак, цілком логічно виокремити такі пити дискурсивно представлених рецепцій воєнної загрози: 1) альтруїстично-гуманістичний: захист високих цінностей – свобода, права людини та народів; 2) альтруїстично-патріотичний: захист батьківщини та значущих для самоідентифікації цінностей; 3) альтруїстично-гуманістичний або ж альтруїстично-паціфістський: війна проголошується неприпустимою з огляду на суто гуманістичні міркування та пори міркування практичної вигоди для держави, суспільства чи окремих соціальних груп; 4) егоїстично-мілітаристський: схвалення війни задля отримання певних переваг (такий дискурс, як правило, продукується речниками політичних партій, промислово-фінансових груп або ж іншими соціальними групами,

котрі вбачають у війні певні зиски); 5) егоїстично-інфантильний: війна піддається осуду на основі заперечення інструментальної агресії та філософії, котра відкидає ймовірність існування онтологічного зла, здатного руйнувати загально-людські цінності; 6) егоїстично-пацифістський: антивоєнна риторика мотивується егоїстичними інтересами чи ворожим ставленням до держави, суспільства та його культури.

Зіставивши дві типології – поширені в Україні дискурси воєнної загрози та загальну, властиву демократичним суспільствам, типологію представлення воєнної загрози – до снаги виявити збіжності та розбіжності. Водночас ми вважаємо, що представлені типології, які були виокремлені суто теоретичним шляхом, потребують додаткового обґрунтування. Зокрема, доцільним є дискурс-аналіз конкретних представлень воєнної загрози.

Безпека – один із найважливіших чинників життєдіяльності особистості. Загроза життю і важливим цінностям спонукає особистість до реакції на фактори, які вона сприймає як деструктивні. Ця реакція, звісно, може бути конструктивною або деструктивною. Усе залежить од правильності оцінювання, по-перше, факторів-загроз, їх причин, форм і наслідків реалізації; по-друге, цінностей і ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, завдяки яким вибудовується система принципів, цілей і засобів життєдіяльності, що, у свою чергу, й визначає сприйняття тих чи тих загроз; по-третє, можливостей і засобів для протидії деструктивному впливу. Виокремлені нами аспекти реакції на фактори-загрози являють собою загальну структурно-функціональну систему, яка включає перцептивний (1), ціннісно-смісловий (2) і поведінковий (3) складники. Адже очевидно, що зіткнення із загрозою життєдіяльності розгортається насамперед як сприйняття цієї загрози, рефлексія екзистенціальної ситуації, в якій перебуває особистість, і актуалізація ресурсів для відповіді на фактор-загрозу.

Кожен із аспектів цієї структурно-функціональної системи є окремим напрямком психологічних досліджень. Бо ж зрозуміло, що не всякий фактор, з яким стикається особистість, сприймається нею як загроза; і не кожна реальна загроза може бути вчасно розпізнана й адекватно витлумачена. Розцінювання певного впливу як загрози, значною мірою, залежить від того, які цінності поділяє особистість, і які завдання є пріоритетними в її життєдіяльності. Адже очевидно, що для особистості, котра понад усе цінує власну свободу та незалежність, будь-які обмеження будуть викликом і сприйматимуться як прояви загрози. А схильна до конформізму особистість – витлумачуватиме сторонні обмеження як належні, а іноді навіть бажані. Хрестоматійна ілюстрація – праця Еріха Фромма "Втеча від свободи" [6], написана за результатами досліджень, котрі були здійснені напередодні Другої світової війни Франкфуртським інститутом соціальних досліджень. Тоді група дослідників на чолі з Максом Горкгаймером

– Теодор Адорно, Герберт Маркузе, Еріх Фромм та ін. – дійшла висновку: патерналізм, що є притаманним німецькому суспільству, унеможливило опір поширенню нацистських ідей. На цьому прикладі ми бачимо, що нацизм – абсолютно антигуманна ідеологія – не сприймався як, власне, загроза, з огляду на об'єктивні соціально-психологічні чинники. Таким чином, ми доходимо висновку: фактор-загроза не завжди може бути вчасно й реалістично розпізнаний особистістю та суспільством, його сприйняття й оцінювання залежить од цінностей, які поділяються реципієнтами, а протидія – від можливостей і готовності актуалізувати необхідні ресурси.

Для низки психологічних напрямків "безпека" є ключовим концептом. Загалом, у психології поняття "безпека" визначається як чуття довіри, невразливості, відсутність страху чи тривоги щодо реалізації своїх наявних і майбутніх потреб [7, с. 86]. Показово, що представлена дефініція поділяється всіма психологічними напрямками. Окремі психологічні теорії лише акцентують увагу на тих чи тих аспектах формування та реалізації чуття безпеки. Зокрема в неофройдизмі виокремлюється спеціальне поняття "операція безпеки" – зусилля особистості, спрямовані на збереження безпеки й уникнення тривоги [8, с. 86]. Іноді, але не завжди, поняття "операція безпеки" постає конвергентним поняттям "механізми захисту". Як приклад ототожнення згаданих понять, можна привести праці Карен Хорні, в яких "операція безпеки" (або ж "прийом безпеки") – це будь-який спосіб дій, спрямований на захист од життєвих труднощів; як правило, згідно з Хорні, "прийом безпеки" використовується невротиками [9, с. 86]. Досягнення безпеки є важливим мотивом життєдіяльності. Поняття "мотив безпеки" розуміється наступним чином: 1) будь-яке прагнення чи тенденція боротися за безпеку; 2) тенденція уникати невдач чи загрози невдач, шляхом заниження або рівня очікувань, або поставлених цілей; у першому випадку йдеться про опис ситуації, у другому – про пояснення особистістю способів її діяльності [10, с. 86].

У наведених дефініціях, як бачимо, не згадується про спроби об'єктивного оцінювання загроз. Навіть сама ситуація загроженості, відповідно до дефініцій, є уявленою ситуацією. Однак, ця особливість ситуації – її уявленість – жодним чином не означає, що загроза, яка спричиняє чуття небезпеки, є нереальною. Для психології на першому місці стоїть переживання особистості. І якщо особистість переживає, наприклад, тривогу, з огляду на втрату чуття безпеки, то цей психологічний стан вже є психічною реальністю. Однак, аналізуючи цю реальність, маючи її предметом дослідження, психологія неодмінно ставить питання про виправданість і зумовленість чуття тривоги, яке породжується трактуванням певної ситуації як загрозової. Якщо загрози, з якими стикається особистість, – реальні, то реальні та виправдані й реакції (тривога, фрустрація, агресія тощо);

якщо ж загрози суто уявлені, то й реакції, відповідно, мають невротичний характер, тобто генеруються не конкретною загрозою, яка перебуває в полі рефлексії суб'єкта, а невротичною травмою, яка лише опредметнюється, набуває суб'єктивного втілення в певній "загрозі". Цей теоретичний погляд на "реальну" та "невротичну тривогу", спричинений сприйняттям особистістю реальною чи невротичної загрози, найчіткіше обґрунтований у працях Ролло Мея й Ірвіна Ялома. З психологічного погляду, воєнна загроза – це, передусім, деструкція чуття безпеки, що набуває проявів у сфері переживань і поведінки; з соціально-психологічного – трансформація базових цінностей і практик актуальних для суспільства.

Відтак сформулюємо наступні висновки. За основу теорії та методології пізнання воєнної загрози доцільно покласти концепти гуманістичної й екзистенціальної психології, а також соціального психоаналізу. Соціально-психологічна феноменологія істотним чином залежить від особливостей суспільства, яке стикається з воєнною загрозою. Риси українського суспільства наступні: по-перше, це наявність демократичного державно-політичного режиму; по-друге, це його постколоніальний характер. Ці два фактори радикально вирізняють саме українське сприйняття воєнної загрози, і мають братися до уваги в рамках емпіричних досліджень. Українська специфіка унаочнюватиметься також шляхом компаративного дослідження відповідних дискурсів, які поширені в Україні, та загальної типології сприйняття воєнної загрози, притаманної демократичним суспільствам.

Список використаних джерел:

1. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
2. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / Перевод с англ. Т. С. Драбкиной. – М.: Класс, 2004. – 576 с.
3. Мэй Р. Смысл тревоги / Перевод с англ. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2011. – 416 с.
4. Бушанський В. В. Рефлексивна структура ідентичності // *Politikus*. – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – 2015. – № 2. – С. 113-117.
5. Турбан В. В. Соціально-психологічні особливості самообмеження особистості в умовах професійної кризи. – Дис. ... канд. психологічних н. за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Северодонецьк, 2018. – 270 с.
6. Фромм Э. Бегство от свободы // Фромм Э. Догмат о Христе / Пер. с англ. – М.: Олимп, ООО "Издательство АСТ-ЛТД", 1998. – 416 с. – С. 176-414.
7. Безопасность // Большой толковый психологический словарь. В

2-х томах. Т. 1. / Составитель А. Ребер / Пер. с англ. – ООО "Издательство АСТ-ЛТД", Издательство "Вече", 2001. – 592 с.

8. Безопасности, операции // Большой толковый психологический словарь. В 2-х томах. Т. 1. / Составитель А. Ребер / Пер. с англ. – ООО "Издательство АСТ-ЛТД", Издательство "Вече", 2001. – 592 с.

9. Безопасности, мотив // Большой толковый психологический словарь. В 2-х томах. Т. 1. / Составитель А. Ребер / Пер. с англ. – ООО "Издательство АСТ-ЛТД", Издательство "Вече", 2001. – 592 с.

10. Безопасности, прием // Большой толковый психологический словарь. В 2-х томах. Т. 1. / Составитель А. Ребер / Пер. с англ. – ООО "Издательство АСТ-ЛТД", Издательство "Вече", 2001. – 592 с.

Spisok vykorystanykh dzherel

1. Frankl V. Man in search of meaning. – М.: Progress, 1990. – 368 p.

2. Yalom I. Existential psychotherapy / Translated from English. T. S. Drabkina. – М.: Klass, 2004. – 576 p.

3. May R. The Meaning of Anxiety / Translated from English. – М.: Institute for Humanitarian Studies, 2011. – 416 p.

4. VV Bushansky, Reflective Structure of Identity // Politikus. – KD Ushynskiy South Ukrainian National Pedagogical University. – 2015. – № 2. – P. 113-117.

5. Turban VV Socio-psychological features of self-restraint of personality in the conditions of professional crisis. – Dis. ... Cand. psychological n. specialty 19.00.05 – social psychology; psychology of social work. – Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Severodonetsk, 2018. – 270 p.

6. Fromm E. Escape from freedom // Fromm E. The Dogma of Christ / Trans. with English. – М.: Olympus, LLC AST-LTD Publishing House, 1998. – 416 p. – P. 176-414.

7. Security // The Great Intellectual Psychological Dictionary. In 2 volumes. Т. 1. / Compiled by A. Reber / Trans. with English. – LLC AST-LTD Publishing House, Veche Publishing House, 2001. – 592 p.

8. Security, operations // A large explanatory psychological dictionary. In 2 volumes. Т. 1. / Compiled by A. Reber / Trans. with English. – LLC AST-LTD Publishing House, Veche Publishing House, 2001. – 592 p.

9. Security, motive // A large explanatory psychological dictionary. In 2 volumes. Т. 1. / Compiled by A. Reber / Trans. with English. – LLC AST-LTD Publishing House, Veche Publishing House, 2001. – 592 p.

10. Security, Reception // The Great Intellectual Psychological Dictionary. In 2 volumes. Т. 1. / Compiled by A. Reber / Trans. with English. – LLC AST-LTD Publishing House, Veche Publishing House, 2001. – 592 p.

S.M. Omelyanyuk. Theoretical-methodological foundations of social-psychological objectification of military threat. The article reveals the theoretical-methodological foundations of the social-psychological objectification of the military threat. The relevance of theoretical approaches proposed by humanistic and existential psychology, as well as social neo-Freudianism, is substantiated. First of all, among the actual concepts we find the concept of "search for meaning", which makes it possible to adapt the individual to extreme situations of life. According to results of research, the concept "extreme situation" is not suitable for accurate description of military threat. First of all, this happens because "extreme situation" has wider meaning than "military threat". It is proved that the interpretation of the military threat requires the objectification of political and philosophical concepts. Accordingly, an important direction of social-psychological research is to identify the nature of the application of the mentioned concepts and their presence in the reflection of the military threat. It is substantiated that in democratic societies there are always several discourses of the military threat. Such variety of discourses is inherent in Ukrainian society. The discourses of the military threat coexist and have a dominant influence on individual social groups. The perception of discourses inevitably leads to the existence of cognitive dissonance, which has different manifestations and forms of overcoming. Peculiarity of Ukrainian society is its post-colonial character, which affects the functioning of the discourses of the military threat. This feature must certainly be taken into account in the process of a social-psychological research of the perception of the military threat. It has been established that society is not always able to identify and adequately interpret a factor threat. The values that are shared by society, and well-established social-political practices play important role here. At the same time, reactions to a factor threat can be both constructive and destructive, and this again depends on values and values priorities. Social-psychological research should also include establishing the objectivity of the threat, in particular the military threat. This is necessary to distinguish between constructive and destructive reactions, because the latter can have a neurotic character.

Keywords: threat, extreme situation, military threat, security, existential anxiety, neurotic anxiety, military threat discourses.

Отримано: 10.05.2019

УДК: 796. 332. 071. 42:17. 022. 1

Т. Петровська, Л. Арнаутова

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ СПОРТСМЕНАМИ

Т. Петровська, Л. Арнаутова. Теоретичний аналіз проблеми подолання стресу спортсменами. У статті зазначається, що кваліфіковані спортсмени на різних етапах спортивної діяльності стикаються з безліччю стрес-факторів. Для досягнення успіхів у професійній діяльності спортсмени змушені підвищувати власну стресостійкість, використовуючи різні техніки і методики. Від успішності оволодіння та вибору копінг-стратегій залежить реакція кваліфікованого спортсмена на внутрішні і зовнішні стрес-чинники, що актуалізує вивчення проблематики, пов'язаної з боротьбою зі стресом в процесі здійснення професійної діяльності.